

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

У статті розглянуто ознаки джерел фінансового права, зокрема такі як: формальна визначеність, нормативність, загальнообов'язковість, юридична сила, загальновідомість, системність, видання уповноваженим органом.

Ключові слова: джерела фінансового права; ознаки джерел права; нормативність; формальна визначеність; загальнообов'язковість.

Питання джерел фінансового права завжди були в центрі уваги науковців. Наразі великої актуальності набуває питання стосовно того, якими властивостями має володіти правовий акт, щоб мати підстави називатися джерелом права, і фінансового зокрема.

Розробку проблем даної тематики проводили Ю. О. Крохіна, І. І. Кучеров, М. П. Кучерявенко, Г. П. Толстопятенко та ін. Однак, незважаючи на суттєві напрацювання вчених у цій сфері, науковий інтерес до з'ясування низки проблем стосовно різних аспектів визначення джерел фінансового права не згасає, що пояснюється певною складністю даної тематики.

Метою статті є визначення та характеристика ознак джерел фінансового права.

Науковці, звертаючись до розгляду джерел права, акцентують увагу на низці їх властивостей. Так, Н. М. Пархоменко, констатує відсутність єдиного підходу до визначення ознак джерел права, загальними й найсуттєвішими з них вважає такі: це офіційна форма вираження і закріплення волі суб'єктів правотворчості; вони мають особливий порядок виникнення, обов'язковість та державну гарантованість, формальність, нормативність, юридичну силу, ієрархічність, системність, стабільність, діють в часі, просторі й щодо кола осіб

[1, с. 62]. С. В. Бошно зазначає, що істотними ознаками форми права є: обов'язковість, нормативність, визначеність, стабільність, загальновідомість, державна підтримка, легальність [2, с. 64-65]. О. М. Ярошенко виокремлює такі ознаки: формальна визначеність, загальнообов'язковість, загальновідомість, внутрішня структурованість [3, с. 18]. Як бачимо, наведені погляди демонструють наявність різних наборів ознак, якими вчені характеризують джерела права.

У цілому погоджуючись з наведеним, виокремлення деяких з них, на нашу думку, є сумнівним, принаймні для характеристики джерел саме фінансового права. По-перше, навряд чи стабільність, про яку говорять Н. М. Пархоменко і С. В. Бошно, нині є атрибутом джерел права, в тому числі й фінансового. Стабільність означає міцність, сталість, постійність [1-2]. У науковій літературі зазначається, що стабільність закону – це характеристика нормативно-правового акта, прийнятого найвищим представницьким органом держави або народом в особливому законодавчому порядку, що має вищу юридичну силу і регулює найбільш важливі суспільні відносини та характеризується соціальною обумовленістю, стійкою ефективністю регулювання суспільних відносин, що виявляється в достатньому або задовільному вирішенні завдань, які стояли при розробці закону, відсутністю суперечностей, що можуть призвести до відміни або часткової зміни акта, сукупністю суттєвих властивостей, що відбивають достатні якості закону та зумовлюють його здатність задовольняти потреби суспільства завдяки високій якості, рівню техніки розробки та мови закону [4, с. 59-60]. Якщо виходити з таких посилань, то з певною умовністю можуть характеризуватися стабільністю рішення та висновки Конституційного Суду як джерела фінансового права, та й то тому, що чинне законодавство не передбачає процедури зміни раніше прийнятих таких актів. Аналіз чинних нормативно-правових актів, що впорядковують публічну фінансову діяльність, свідчить про наявність численних змін, що вносяться до їх змісту. Отже, навряд чи такі нормативно-правові акти є стабільними. Хоча до цього неодмінно треба прагнути.

По-друге, ми не згодні з тим, що легальність може бути ознакою джерел права. Справа в тому, що однозначного визначення даного поняття не існує, немає його закріплення у нормативно-правових актах. Скоріш за все, говорячи про легальність, С. В. Бошно мала на увазі такі специфічні характеристики, як їх видання в межах повноважень відповідних суб'єктів правотворення та відповідність нормативним положенням актів, виданих вищими суб'єктами правотворчості. Але в такому разі доцільним є використання терміна «законність», який підкреслить роль закону в регулюванні суспільних відносин. До речі, у перекладі з латини «legalis» означає законний, а в тлумачному словнику позначається як визнаний, дозволений законом [5, с. 258].

По-третє, що є принциповим, науковці не дають чітких відповідей на питання, що являє собою зовнішнє вираження права і яким має бути порядок його видання. За таких обставин резонно постає питання окреслення ролі та значення держави у процесі створення джерел фінансового права. У цьому контексті нам до вподоби твердження Л. Р. Сюкіяйнена, який зазначає, що «проблема джерела права, перш за все, є проблемою ролі держави в утворенні юридичних норм. Тому формальне (юридичне) джерело права ... є по суті формою участі держави (або інших інститутів) у правотворенні» [6, с. 60]. Так, держава науковцями традиційно розглядається як основна правотворча сила, саме вона уповноважена встановлювати певний порядок у відносинах між особами. Ще І. А. Ільїн писав: «До числа основних повноважень держави входить повноваження владно направляти життя політичного союзу: авторитетно і остаточно встановлювати правові норми і примусово застосовувати їх до відносин інших громадян. Вона уповноважена не просити, а вимагати; зобов'язана не умовляти, але авторитетно наказувати і забороняти, зберігаючи в перспективі можливість, обов'язковість і неминучість примусу» [7, с. 279-280]. Як видається, окреслюючи ознаки джерел фінансового права, треба виходити з того, що це, перш за все, певний спосіб встановлення фінансово-правових норм, результатом якого повинно стати видання відповідного правового акта. Цей спосіб при фінансово-правовому регулюванні

неодмінно пов'язаний з діяльністю держави в особі відповідних представницьких, виконавчих і судових органів. Тому не випадково Г. Ф. Шершеневич підкреслював, що обов'язкова сила норми права має одну підставу – веління держави, тоді як зміст правової норми може мати різне походження і вираження. Кому буде надано вироблення правової норми, залежить від розсуду та політики державної влади[8, с. 6].

Позначене вказує на необхідність розмежування таких термінів, як правостворення, правотворчість і законотворчість, з якими пов'язано виникнення джерел фінансового права. Зокрема, М. М. Марченко вказує, що правотворчість є за своєю суттю частиною процесу правостворення й охоплює набагато меншу сферу життя суспільства й економіки та обмежується тільки процесом розробки і прийняття нормативно-правових актів. У свою чергу, законотворчість, виступаючи одночасно важливою складовою, продовженням процесу правостворення і правотворчості, охоплює собою ще меншу в порівнянні з ними сферу життєдіяльності суспільства і економіки та обмежується лише розробкою й прийняттям власне законів [9, с. 54]. Резонно відмічає також і Т. В. Гурова, що поняття правотворчості повинне розвиватися відповідно до положень теорії поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, кожна з яких причетна до процесу формування системи правових норм [10, с. 9, 120].

Ми погоджуємося з наведеними міркуваннями. Дійсно, навіть якщо звернутися до аналізу таких джерел фінансового права як нормативно-правові акти, то їх розробкою і прийняттям займаються не лише Верховна Рада України і місцеві ради, а й Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади. Таким чином, виникнення джерел фінансового права пов'язано з правотворенням держави, що здійснюється відповідними представницькими, виконавчими і судовими органами. Якісний і кількісний склад суб'єктів правотворчості історично мінливий. Він залежить, зазвичай, від економічного і культурного рівня розвитку суспільства, а також від форми політичної організації держави.

Говорячи про ознаки джерел фінансового права, навряд чи позитивним можна визнати той факт, що у фінансово-правовій літературі ми майже не знайдемо як їх окреслення, так і аналізу. Навіть у дисертаційному дослідженні, безпосередньо присвяченому розгляду джерел фінансового права, що проведено Н. І. Чужиковою, цей аспект не розглядається [11]. Не звертає увагу на це й Р. О. Гаврилюк у навчально-методичному посібнику, де розглядаються питання джерел фінансового права [12, с. 1–88]. Чи не єдиними, хто звертається до розгляду таких властивостей, є Ю. О. Крохіна та М. П. Кучерявенко, але їх роботи присвячені питанням податкового права, а тому у них йдеться про джерела податкового, а не фінансового права. Поряд із тим, оскільки податкове право є інститутом фінансового права, а звідси йому властиві характеристики останнього, треба назвати ті ознаки джерел податкового права, які вчені зазначили. Так, М. П. Кучерявенко такими характеристиками вважає: юридичну форму, спосіб вираження податково-правових норм; загальнообов'язковість; загальновідомість. Окрім того, вчений робить наголос на тому, що: джерело податкового права має встановлювати певні правила поведінки, які виключають індивідуалізацію по відношенню до окремого суб'єкта; бути виданим компетентним органом (в основному органами державної влади); мати чітку відповідність матеріальної і процесуальної сторони функціонування податкового механізму [13, с. 526]. В цілому погоджуючись із наведеною позицією, треба зробити зауваження. Так, М. П. Кучерявенко стверджує, що джерело податкового права повинне мати чітку відповідність матеріальної і процесуальної сторони функціонування податкового механізму. Поряд із тим далі вчений не розкриває позначену тезу, що потребує уточнення.

Ю. О. Крохіна констатує, що джерела податкового права, як і джерела інших галузей (підгалузей) права, мають такі властивості: формальна визначеність; загальнообов'язковість; законність (юридична сила); видання в межах компетенції відповідного державного або муніципального органу та відповідність актам вищестоящих органів; належне опублікування (обнародування). Далі вчена позначає особливості джерел податкового права,

що відрізняють їх від сукупності нормативно-правових актів, що регулюють інші галузі (підгалузі) права. До них вона відносить те, що джерела податкового права: регулюють суспільні відносини, які складають предмет податкового права; приймаються лише тими органами держави або місцевого самоврядування, правотворча компетенція яких прямо передбачена Податковим кодексом РФ, а питання регулювання оподаткування не можуть виноситися на референдум, є множинними [14, с. 103-104]. Наведена позиція є доволі виваженою, але не безспірною. Так, Ю. О. Крохіна, окреслюючи ознаки джерел, говорить лише про такий їх різновид як нормативно-правові акти, залишаючи осторонь характеристику інших видів джерел права – нормативно-правових договорів, судових прецедентів, що також містять фінансово-правові норми.

Отже, підсумовуючи наведені погляди правників, можна виокремити такі ознаки джерел фінансового права: формальна визначеність, нормативність, загальнообов'язковість, юридична сила, загальновідомість, системність, видання уповноваженим органом. Названі характеристики є загальними, бо вони однаковою мірою властиві й джерелам інших галузей права. Окрім цього джерела фінансового права мають свої особливості. Це, зокрема, предметна ознака, множинність, спрямованість на реалізацію публічних інтересів, а також чіткість та ясність формулювання прав та обов'язків учасників фінансових правовідносин. Розглянемо їх.

Формальна визначеність означає, що джерело фінансового права є письмовою формою, в якій існує фінансово-правова норма. Право як сукупність прав та обов'язків суб'єктів на різних етапах розвитку суспільства не мало письмової форми вираження. У державно-організованому суспільстві право стає формалізованим, з'являється письмова форма його вияву в текстах законів та інших актів, правових прецедентах, нормативно-правових договорах тощо [1, с. 95]. У джерелах мають міститися конкретні, чіткі, зрозумілі правові приписи, вказуватися відповідні права і обов'язки суб'єктів фінансового права, наслідки їх невиконання. Створення таких приписів пов'язано з правотворенням

держави, що реалізується уповноваженими на це органами. Тому джерелом фінансового права є матеріально закріплене рішення компетентних органів, в якому містяться норми фінансового права.

Сутність такої категорії як нормативність полягає у спрямованості на регулювання виду суспільних відносин, встановленні загальнообов'язкового порядку та відповідних заходів [15, с. 62–66]. Аналіз юридичної літератури свідчить, що науковцями виокремлюються декілька ознак нормативності, а саме: неконкретність (неперсоніфікованість) адресата, постійний характер дії, а також збереження дії, незалежно від виконання [16, с. 107; 15, с. 62 – 66; 17, с. 43]. Саме тому Н. М. Пархоменко вважає нормативність ключовою ознакою, яка виступає підставою для визнання явища джерелом права. Про основоположне значення нормативності як ознаки нормативно-правових актів для права в цілому твердять і С. В. Бошно та І. Н. Барциц. Через цю властивість, пишуть вчені, реалізується соціальна цінність права, його регулятивні властивості [16, с. 107]. За допомогою цієї ознаки різняться між собою джерела фінансового права й індивідуальні фінансово-правові акти.

Говорячи про нормативність, треба підкреслити, що дія джерел фінансового права поширюється на діяння будь-яких осіб, які є суб'єктами фінансового права і мають потенційну можливість стати учасниками фінансових правовідносин. З цього приводу С. В. Бошно відверто зазначає, що право виступає мірилом поведінки різних осіб. Якщо будь-який припис адресовано вузькому колу осіб, він не може бути правом. Неперсоніфікованість – перманентна властивість права, вона береться за основу розуміння властивості нормативності права [2, с. 69-70]. Виходячи з цього, змістом джерел фінансового права є відповідна система офіційно встановлених у державі фінансово-правових норм, які розповсюджуються на значне коло осіб, що виключає їх індивідуалізацію щодо конкретних суб'єктів. Будь-який акт, що не має зазначеної ознаки, не може вважатися зовнішнім вираженням фінансового права. Отже, нормативність виявляється в тому, що в джерелах фінансового права закріплюються типові для суб'єктів фінансового права

правила поведінки, розраховані на невизначену кількість разів їх застосування, а їх реалізація в конкретних фінансових правовідносинах не припиняє дії таких приписів.

Важливою ознакою джерела фінансового права є загальнообов'язковість – необхідність узгодження поведінки суб'єктів із правовими приписами та залежить від їх змісту: зобов'язання щодо виконання певних дій, рекомендації дотримуватися певної поведінки, можливість використання певного припису для задоволення власних потреб. Реалізація змісту форм права гарантується вказівкою про можливість застосування державного примусу [1, с. 92]. Іншими словами, такі акти є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами фінансового права, на яких вони поширюються залежно від своєї юридичної сили. При цьому обов'язковість не може бути меншою або більшою, тому некоректно говорити про ступінь обов'язковості. Приписи, що містяться у джерелах фінансового права, є однаково обов'язковим для будь-якого суб'єкта, на якого поширюється норма. Інша річ, юридична сила джерел фінансового права, яка може бути різною.

Джерела фінансового права наділені юридичною силою. На думку А. Б. Венгерова, юридична сила акта – це його місце в ієрархії правових актів, відповідність, підпорядкованість актів, прийнятих нижчим органом, вищим актам [18, с. 608]. Ми приєднуємося до таких міркувань і додамо, що саме завдяки такій властивості як юридична сила можливо правильно встановити системні зв'язки, співвідношення і підлеглість їх різновидів.

Загальновідомість передбачає створення таких умов, за яких у кожного суб'єкта фінансового права є можливість ознайомлення з приписами, що містяться у джерелах фінансового права. Цьому сприяє особливий порядок публікації нормативних актів та введення їх у дію відповідно до Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» та Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності».

Системність також виступає властивістю джерел фінансового права. В юридичній літературі зазначається, що в рамках кожної правової системи джерела права побудовані за принципом їх ієрархічної супідрядності і вони утворюють певну систему [19, с. 265]. Цілком погоджуємося з думкою М. М. Марченка, що системність джерел права первісно закладена в самій їхній природі та в їхньому характері як правових феноменів, що існують і функціонують не окремо, а тим більше не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку та взаємодії один з одним [9, с. 98-99]. Система джерел фінансового права характеризується цілісністю, впорядкованістю, множинністю, самостійністю елементів, чітким місцезнаходженням кожного із елементів, ієрархічністю. Вона складається з відповідних елементів, які певним чином взаємодіють. При цьому їх взаємодія відбувається на основі взаємовідносин цілого та частини, завдяки чому підвищується ефективність впливу саме цілісної системи джерел фінансового права, що якісно відрізняється від ефективності впливу довільно взятої їх сукупності або окремого їх виду.

Джерела мають певні особливості, зумовлені специфікою предмета фінансового права, а саме відносинами, що виникають, змінюються і припиняються у процесі публічної фінансової діяльності. Інакше кажучи, джерело права регулює певне коло суспільних відносин, тобто має певну сферу розповсюдження (діяльності). Звідси у джерелах фінансового права знаходять своє закріплення саме його норми щодо мобілізації, розподілу й використання коштів публічних фондів. Такі приписи мають бути об'єктивовані у певній формі лише тими органами держави та місцевого самоврядування, які наділені відповідними повноваженнями стосовно прийняття певного акта. Наведене положення деяким вченим дає підстави для виокремлення одним із напрямків фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування правотворення, а також говорити про фінансову правотворчість [20, с. 73-74; 3, с. 45], бюджетну правотворчість [21, с. 222–227], правотворчі податкові процедури [22, с. 56–127], що навряд чи може позитивно сприйматися. Справа в

тому, що традиційно в юридичній літературі фінансову діяльність визначають як діяльність держави та її органів у сфері мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів коштів [23, с. 4; 24, с. 6; 25, с. 44]. Виходячи з того, що традиційно слово «напрямок» означає устремління до будь-чого, лінія руху, що характеризується цілеспрямованою зосередженістю на чому-небудь ідей чи інтересів [5, с. 387], на наш погляд, публічна фінансова діяльність спрямована на досягнення відповідного результату – на мобілізацію, розподіл чи використання коштів публічних фондів для реалізації нею завдань і функцій. З урахуванням цього держава, здійснюючи фінансову діяльність для досягнення відповідних цілей, реалізуючі поставлені перед нею завдання за допомогою комплексу дій, зосереджує свої зусилля на певній лінії руху, на конкретному напрямку дій – мобілізації, розподілі та використанні коштів публічних фондів, коли права та обов'язки учасників таких відносин, а отже, і їх поведінка спрямовані на акумулювання, розподіл й використання фінансових ресурсів. При цьому не в перебігу фінансової діяльності ухвалюються відповідні нормативно-правові акти, а для належного здійснення такої діяльності відбувається регламентування правом відповідних відносин. Іншими словами, правотворення не може бути напрямом публічної фінансової діяльності.

Поряд із тим вважаємо, що можна наполягати на виокремленні специфіки прийняття фінансових нормативно-правових актів, бо за своєю суттю розробка й ухвалення фінансово-правових актів зазвичай відрізняється від прийняття законів, покликаних регулювати інші, не фінансові, відносини. По-перше, йдеться про певні особливості, пов'язані, з регулюванням фінансових відносин саме законами. По-друге, певну специфіку має процедура ухвалення закону про Державний бюджет. По-третє, можна говорити про обов'язковість регулювання всіх елементів правового механізму податку виключно законами та інші. Втім, на наш погляд, таких доводів не достатньо для твердження про існування саме фінансової правотворчості. Правотворчість не може бути фінансовою, податковою, валютною тощо, в процесі її здійснення можуть створюватися

різні за своїм спрямуванням та метою закони та підзаконні нормативно-правові акти, покликані урегулювати фінансові, бюджетні, податкові, валютні та інші відносини. За таких обставин доречніше говорити про виокремлення серед усього масиву чинних у державі нормативно-правових актів фінансових (бюджетних, податкових та ін.)законів.

Однією з особливостей фінансового права України є доволі велике коло його джерел, що знаходяться в певному взаємозв'язку та супідрядності. Безумовно, наявність різноманітності джерел фінансового права має об'єктивне походження, має велике значення та свідчить, що у процесі об'єктивізації норм фінансового права застосовуються різні форми, що дозволяє забезпечити найефективніше правове регулювання відносин з приводу мобілізації, розподілу й використання коштів публічних фондів. Тому ми підкреслюємо, що вважаємо методологічно невиправданим штучне невизнання існування того чи іншого джерела фінансового права. З огляду на розвиток джерел фінансового права ми наполягаємо, що сьогодні до їх кола органічно входить сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених нормативно-правових актів, прецедентів, відбитих в актах Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, а також нормативно-правових договорів. При цьому, незважаючи на той факт, що серед них традиційно визначальну роль відіграють саме нормативно-правові акти, кожне джерело фінансового права має своє власне місце, обумовлене особливістю його призначення, свою сферу впливу у процесі упорядкування відносин, що виникають під час публічної фінансової діяльності.

Ще однією з особливостей джерел фінансового права є те, що за їх допомогою держава намагається реалізувати публічний інтерес. Приміром, М. П. Кучерявенко, досліджуючи публічний інтерес у сфері оподаткування, доходить висновку, що ця категорія передбачає націленість на здійснення завдань без задоволення яких неможливо реалізувати приватні інтереси, забезпечити сталий і нормальний розвиток суспільства в цілому [13, с. 28].

Загальновідомо, що саме за допомогою упорядкування фінансових відносин держава впливає на процеси нагромадження капіталу, причому від

такого впливу залежить у більшій мірі економічне зростання країни. Використовуючи фінанси, вона регулює процеси, пов'язані з розподілом і перерозподілом сукупного суспільного продукту й національного доходу, зокрема. Для держави ці відносини мають першорядне значення, оскільки такі соціальні зв'язки матеріального характеру забезпечують можливість виконання її завдань і функцій, і тому вона за допомогою норм права прагне організувати й урегулювати їх належним чином, надає ї відповідної форми й змісту. У той же час, при фінансово-правовому регулюванні з огляду на сучасні тенденції і практику Європейського Суду з прав людини держава має прагнути до забезпечення балансу публічних і приватних інтересів [26]. Не випадково Л. К. Воронова зазначає, що головним завданням державного регулювання фінансових відносин є узгодження інтересів суб'єктів цих відносин завдяки встановленню необхідних обмежень і заборон [27, с. 19].

Наступною особливістю джерел фінансового права ми назвали однозначність розуміння норм, що передбачає чіткість, ясність, категоричність формулювань стосовно мобілізації, розподілу та використання коштів публічних фондів, що містяться у них. Фінансове право використовує імперативний метод правового регулювання, який визначає особливості поєднання правових засобів при упорядкуванні фінансових відносин. З огляду на специфічний зміст публічної фінансової діяльності метод правового регулювання, а також нерівність, притаманна суб'єктам фінансових правовідносин, джерела фінансового права мають містити чітко сформульовані вимоги, виражені в категоричній формі, що не допускають їх вільної (за згодою сторін) зміни чи відміни. Усі права та обов'язки, якими наділяються суб'єкти фінансового права, мають точно і вичерпно визначатися, завдяки чому держава в змозі забезпечити своєчасне і в повному обсязі надходження грошових коштів до фондів, а також ефективно та результативно їх використання задля реалізації публічних інтересів. Отже, саме такими ознаками характеризуються джерела фінансового права.

Таким чином, виокремлення та аналіз вищенаведених властивостей дозволяє сформулювати таке визначення джерела фінансового права: це

різноманітні форми встановлення і вираження (об'єктивізації) приписів щодо мобілізації, розподілу й використання коштів публічних фондів, що видаються компетентними органами держави і складають певну систему, мають загальнообов'язковий, нормативний, загальновідомий, ієрархічний характер.

Список літератури:

1. *Пархоменко Н. М.* Джерела права: проблеми теорії та методології : моногр. / Н. М. Пархоменко. – К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2008. – 336 с.
2. *Бошно С. В.* Форма права: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. В. Бошно. – М., 2005. – 440 с.
3. *Ярошенко О. М.* Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України : моногр. / О. М. Ярошенко. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 456 с.
4. Концепция стабильности закона / отв. ред. В. П. Казимирчук. – М. : Проспект, 2000. – 176 с. – (Серия «Конфликт закона и общества»).
5. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд. – М. : Рус. яз., 1991. – 797 с.
6. *Сюкияйнен Л. Р.* Система, источники и форма права / Л. Р. Сюкияйнен // Право в странах социалистической ориентации. – М., 1979. – 215 с.
7. *Ильин И. А.* О сущности правосознания // Соч. : в 10 т. / И. А. Ильин. – М., 1994. – Т. 4.
8. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права : учеб. пособ. : в 2 т. / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Юрид. колледж МГУ, 1995. – Т. 2. – Вип. 2–4.
9. *Марченко М. Н.* Источники права : учеб. пособ. / М. Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Проспект, 2005. – 760 с.
10. *Гурова Т. В.* Актуальные проблемы теории источников права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т. В. Гурова. – Самара, 2000. – 188 с.
11. *Чужикова Н. И.* Источники финансового права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / Н. И. Чужикова. – Воронеж, 2004. – 227 с.
12. *Гаврилюк Р. О.* Джерела фінансового права України : навч.-метод. посіб. / Р. О. Гаврилюк. – Чернівці : Рута, 2003. – 87 с.
13. *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права : в 6 т. / Н. П. Кучерявенко. – Т. 2: Введение в теорию налогового права. – Х. : Легас, 2004. – 600 с.
14. Налоговое право России : учеб. / отв. ред. Ю. А. Крохина. – М. : Норма, 2007. – 737 с.
15. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самощенко. – М. : Госюриздат, 1962. – 575 с.
16. *Барциц И. Н.* Источники служебного права : учеб. / И. Н. Барциц, С. В. Бошно. – М. : РАГС, 2007. – 272 с.
17. *Мицкевич А. В.* Акты высших органов Советского государства / А. В. Мицкевич. – М. : Юрид. лит., 1967. – 175 с.
18. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права : учеб. / А. Б. Венгеров. – М. : Омега – Л, 2006. – 512 с.

19. Проблемы общей теории права и государства : учеб. / под общ. ред. В. С. Нересянца. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 2002. – 736 с.
20. Крохина Ю. А. Финансовое право России : учеб. / Ю. А. Крохина. – М. : Норма, 2004. – 689 с.
21. Чернадчук В. Д. До питання бюджетної нормотворчості / В. Д. Чернадчук // Система фінансового права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 трав. 2009 р., Одеська нац. юрид. акад.). – О. : Фенікс, 2009. – С. 222–227.
22. Налоговые процедуры : учеб. пособие / под ред. А. Н. Козырина. – М. : Норма, 2008. – 256 с.
23. Грачева Е. Ю. Финансовое право : учеб. пособие / Е. Ю. Грачева, Э. Д. Соколова. – М. : Юриспруденция, 2000. – 304 с.
24. Фінансове право : навч. посіб. / авт. кол. Д. А. Бекерська, Л. К. Воронова. – К. : Вентурі, 1995. – 272 с.
25. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.
26. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Н.К.М. проти Угорщини” від 14 травня 2013 р. (Заява [66529/11](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119704#%7B%22itemid%22:%5B%22001-119704%22%7D)) // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119704#%7B%22itemid%22:%5B%22001-119704%22%7D>
27. Воронова Л. К. Фінансове право України : підруч. / Л. К. Воронова. – К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. – 448 с.

Дмитрик О. А. К вопросу об определении признаков источников финансового права

В статье рассмотрены признаки источников финансового права, а именно: формальная определенность, нормативность, общеобязательность, юридическая сила, общеизвестность, системность, издание уполномоченным органом.

Ключевые слова: источники финансового права; признаки источников права; нормативность; формальная определенность; общеобязательность.

Dmytryk O. A. On the determination of the signs of sources of financial law.

The author focuses on the consideration of sources of financial law. Based on the analysis of a monographic literature highlighted the inherent characteristics of such sources, including: formal certainty, normative, universal validity, validity, common knowledge, consistency, the publication by the authority.

Key words: sources of finance law, signs of the sources of law, normative, formal certainty; universal validity.